

Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi

Library, Archive and Museum Research Journal

e-ISSN: 2718-0832

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2 (2024), 151-172
<https://dx.doi.org/10.59116/lamre.1464134>

Araştırma Makalesi – Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03.04.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 12.07.2024

Hitit Devlet Arşiv-Kütüphanesi

The Hittite State Archive-Library

Satı Nur YILAL* , Bülent YILMAZ**

ÖZET

Bu araştırmada, Anadolu'nun ilk devlet arşiv-kütüphanesi olma özelliği taşıyan Hitit Devlet Arşiv-Kütüphanesi ortaya çıkışı, işleyişi, kütüphanecilik teknikleri ve Hitit kâtiplerinin çalışmaları ile uygarlık tarihine katkıları incelenmiştir. Yazının icadından önce bilgiler sözlü yollarda aktarılıyor ve bu durum bazı bilgilerin değişmesine ya da yok olmasına neden oluyordu. Yazının icadı ile bilgi yazılı bir forma dönüştürülerek kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Bu durum zaman içinde artan yazılı belgelerin güvenli ortamlarda koruma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Antik Çağ toplumlarında çoğalan belgelerin düzenli bir şekilde toplanması ve koruması ihtiyacı arşiv-kütüphane kurumlarının oluşmasında belirleyici olmuştur. İnsanlık tarihinin belleği olan bu kurumlar bilgi birikiminin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamıştır. Antik Çağ toplumları arasında bu kurumlar aracılığıyla kültürel alanda bir rekabet de bulunmaktaydı. Hitit Devleti'nin kurmuş olduğu saray arşiv-kütüphanesi yazılı belgelerin ilk örnekleri olan kil tablet koleksiyonu ile bilgiyi yazma, çoğaltma ve koruma görevini Anadolu'da ilk üstlenen uygarlık olmuştur. M.Ö. yaşamış bir uygarlık hakkında bu kadar doğru bilgilere erişim sağlanabiliyorsa bu, Hitit Devleti'nden günümüze kalan saray arşiv-kütüphanesinden çıkarılan kil tabletlerin çevirileri sayesinde. Anadolu topraklarında bilinen en eski arşiv-kütüphane kurumunu oluşturan Hititler, kütüphanecilik tarihi bakımından da önemli bir yere sahiptir. Kazılar sonucunda çok sayıda tablet ve kütüphaneciliğe dair kalıntılar bulunmuştur. Yapılan çalışmalar Hitit Devleti'nin sistemli bir arşiv-kütüphane kurumu oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Hitit Devlet Arşiv-Kütüphanesi, Hitit Kâtipleri, Anadolu, İlk Çağ Arşiv ve Kütüphaneleri

*Dr. Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, satinyural@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2707-8575>

**Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, byilmaz963@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4040-3966>

ABSTRACT

In this study, the emergence of the Hittite State Archive-Library, which is the first state archive-library in Anatolia, is examined in terms of its functioning, librarianship techniques and the work of Hittite scribes and their contributions to the history of civilization. Before the invention of writing, information was transmitted orally and this caused some information to change or disappear. With the invention of writing, information was transformed into a written format and started to be recorded. This situation created the need to protect written documents, which increased over time in secure environments. The need to collect and preserve the documents that proliferated in ancient societies in an organized manner was decisive in the formation of archive-library institutions. These institutions, which are the memory of human history, ensured the transfer of knowledge to future generations. There was also a cultural competition between ancient societies through these institutions. The palace archive-library established by the Hittite State was the first civilization in Anatolia to undertake the task of writing, reproducing and preserving information with its collection of clay tablets, the first examples of written documents. If we can access such accurate information about a civilization that lived in BC, it is thanks to the translations of the clay tablets extracted from the palace archive-library of the Hittite State. The Hittites, who formed the oldest known archive-library institution in Anatolia, have an important place in the history of librarianship. As a result of the excavations, many tablets and remains of librarianship were found. The studies show that the Hittite State established a systematic archive-library institution.

Keywords: *Hittites, Hittite State Archive-Library, Hittite Scribes, Anatolia, Ancient Archives and Libraries*

GİRİŞ

Uygarlık tarihi boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Anadolu’da her döneme ait izler bulmak mümkündür. İlk Çağ uygarlıkları arasında yer alan Hitit Devleti, Anadolu’da bilinen en eski arşiv-kütüphane sistemini kurması ile ayrı bir öneme sahiptir. M.Ö. 2000’li yıllarda büyük bir imparatorluk kurmuş olan Hititler hakkında bugün her alanda bilgiye sahipsek arşiv-kütüphane kurumu ve özveriyle işlerini yapan kâtipler sayesinde. Var oldukları yıllardan itibaren topluma bilgi sunan arşiv ve kütüphane kurumları önemini tarihin her döneminde korumuştur. Bu kurumların Anadolu tarihinde kökleri M.Ö. 2000 yılına kadar uzanmaktadır. 1906 yılında Boğazköy’de başlayan arkeolojik kazılar sonucunda Hitit Devleti’ne ait kil tabletler bulunmuştur. Arkeolojik çalışmaların devamında bu tabletlerin korunduğu büyük bir saray arşiv-kütüphane yapısı ortaya çıkmıştır. Arşiv-kütüphaneden elde edilen kil tabletler o dönemin sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi, dini vb. yapıları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Kil tabletler Hitit uygarlığının yanı sıra dönemin genel özellikleri hakkında da bilgiler içermektedir. Hitit dönemine ait bu yapı koleksiyon genişliği nedeniyle hem arşiv hem de kütüphane özelliği göstermektedir. Arkeolojik kazıların günümüzde de devam ettiği bölgede arşiv ve kütüphaneden tabletler çıkartılmaya devam etmektedir. Bu durum Anadolu’da kurulmuş olan ilk devlet arşiv-kütüphanesinin önemini göstermektedir.

Bu araştırmada, Hitit uygarlığının tarihi ve ilerleyiş sürecinden söz edilerek, uygarlık tarihinde önemli yeri olan arşiv-kütüphane kurumunun yapısı ve insanlık tarihi açısından etkileri ve önemi ele alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ, AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın Önemi

Birçok önemli uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu, eşsiz bir kültür hazinesine sahiptir. Bu uygarlıklar arasında Hitit uygarlığı her zaman en önemli araştırma konularından biri olmuştur. Milattan önce yaşamış bir uygarlığın araştırmalarda bu kadar öne çıkmasının nedeni dönemindeki önemli gelişmeler ve hâlâ devam eden arkeolojik kazılarla yaklaşık olarak 30-35 bin çivi yazılı kil tabletin bulunmuş olmasıdır. Tabletlerin içeriklerinin çok geniş olması her araştırmacının konusu dâhilinde tabletleri inceleyerek analiz edebilmesini sağlamıştır. Kazı çalışmaları devam ettiğinden çıkarılan her tabletin, bilime sunulan verilerin üstüne eklenerek alana katkıları devam edecektir.

Bu çalışmada, Hitit Devleti'nin arşiv-kütüphane yapısı incelenerek, uygarlık tarihindeki önemi irdelenmeye çalışılacaktır. Araştırmada öncelikli olarak Hitit Devleti'nin genel özellikleri ele alınmıştır. Sonrasında ise konunun temelinin oluşturan Hitit Devleti'nin arşiv-kütüphane yapısı incelenmiştir. Ayrıca arşiv-kütüphane sistemi ve sistemin işleyişinde büyük öneme sahip kâtiplerin (yazıcıların) önemine de değinilmiştir.

Anadolu bir uygarlıklar kavşağıdır. İnsanlığın tüm zamanlarının yaşandığı bu coğrafyada en önemli uygarlıklardan biri de Hitit uygarlığıdır. Hitit uygarlığı tarihi, mimari ve sanat tarihi gibi yönlerden akademik olarak çalışılmakta olan bir konu alanıdır. Ancak bu uygarlık döneminin arşiv ve kütüphaneler açısından değerlendirildiği çalışma çok fazla değildir. Yapılan çalışmalar genellikle tarih, sanat tarihi vb. alanların yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle araştırmanın arşivcilik-kütüphanecilik alanı yaklaşımı ile literatüre özgün akademik katkıda bulunacak nitelikte kuramsal bir çalışma olduğu söylenebilir.

Literatür Değerlendirmesi

Alkan (2015) çalışmasında, bir toplumda arşiv ve kütüphane kurumunun varlığından bahsedebilmek için o toplumun belli bir kültür ve uygarlık düzeyine ulaşmış, toplumun çıktılarının yazılı belgelere aktarılmış ve bu belgelerin sistemli bir şekilde korunduğuna yönelik kanıtların olması gerektiğini belirtmektedir. M.Ö. Anadolu'da böyle kanıtlar tespit edilmiştir. Hitit saray arşivinin koleksiyon içeriğinin genişliğinden dolayı yalnızca arşiv değil, aynı zamanda Anadolu'nun ilk arşiv-kütüphanesi olduğu onaylanmıştır. Hitit kâtiplerinin çabaları da araştırmalarda değerlendirilmiştir. Kâtiplerin, bilginin kalıcı olması için gösterdikleri çaba ile sadece Hitit Devleti'nin özellikleri değil, dönemin arşiv-kütüphanesinden kalan belgelerin gelecek kuşaklara aktarılmasını da sağlamışlardır.

Keseroğlu ve Demir (2016) araştırmalarında, antik dönem Mezopotamya, Mısır ve Eski Yunan bilimini genel hatlarıyla inceleyerek, buralarda kurulmuş kütüphanelerle bilim yapısı arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir.

Antik dönemde uygarlıklar birbirleriyle ve kendilerinden sonraki uygarlıklar ile etkileşim kurmuşlardır. Bilimsel ve kültürel bağlamdaki bu etkileşim ile günümüz bilim ve kültürünün köklerinin bu uygarlıklara dayandığı genel olarak kabul edilmektedir. Söz konusu etkileşimi sağlayan entelektüel birikimin en önemli taşıyıcısı kütüphane ve arşivler olduğu söylenebilir. Dolayısıyla antik dönem kütüphane ve arşivleri üzerine yapılan çalışmalar büyük önem taşımaktadır.

Koç (2021) çalışmasında, yazının bir güç unsuru haline gelmesiyle arşiv ve kütüphane kurumlarının oluşmaya başladığını belirtmektedir. Yazının keşfi ile ilk yazılı metinlerin üretilmeye ve böylelikle kütüphane-arşivlerde belgelerin depolanmaya başlandığı görülmüştür.

Otten (1961) araştırmasında, Antik Çağ'da kurulmuş olan kütüphanelerin oluşum aşamalarından bahsetmiştir. Kütüphanelerdeki belgelerin taşınmış olduğu özellikler ve kütüphanecilik alanında uygulanan hizmetlere değinilmiştir. Araştırmada Hitit arşiv-kütüphane kurumunun oluşum süreci ve insanlık tarihi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Uslu Azarak (2024) çalışmasında, arkeolojik kazılar sonucunda Anadolu tarihi hakkında bilgilere ve çevre kültürler ile olan etkileşime değinmiştir. Bu kazılarda ortaya çıkarılan tabletlerle Hitit uygarlığının yazıyı kullandıkları ve bu kullanımı ileri seviyelere taşıdıkları bilgisine ulaşılmıştır. Bilginin kalıcı olmasını sağlayan yazı, toplumsal hafızaya da katkı sunarak geçmiş dönemlerde yaşanmış olayların, savaşların, gelenek ve göreneklerin, hukukun ve birçok konunun gelecek kuşaklara aktarılmasına vesile olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde oluşturulan arşiv ve kütüphaneler, ait oldukları toplumun hafızası olma görevini üstlenen kurumlar olmuşlardır.

Casson (2001) çalışmasında, Antik Çağ'da yaşamış uygarlıkların oluşturdukları önemli kütüphaneler hakkında bilgiler vermiştir. Kütüphanelerin işleyiş yapısını, koleksiyonlarını ve sundukları hizmetleri incelemiştir.

Hoffner (2010), Hitit Devleti'ne dair anlaşmalar, aile yapısı, dini festivaller ve ülke genelinde işleyiş hakkındaki bilgilere kraliyet arşivinden elde edilen kil tabletler aracılığıyla ulaşıldığına değinmiştir. Yasal ve sosyal yapıya dair yargılara varmada Hitit arşivlerinden kurtarılan belgeler ışık tutmuştur.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Antik Çağ uygarlıkları arasında yer alan Hitit Devleti ve toplumu hakkında her alanda bilgi sahibi olunması devlet arşiv-kütüphane kurumu sayesinde olmuştur. Bu kurum, milattan önce yaşamış bir topluma dair birçok alanda üretilmiş belgeleri bünyesinde toplayıp koruyarak kültürel miras olarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bu belgeler Hitit Devleti hakkında elde edilen birincil ve güvenilir kaynaklar olarak çalışmalarda yerini almıştır. Toplumların belleği olan arşiv-kütüphane kurumu yazının icadıyla birlikte her dönem varlığını ve önemini korumuştur. Bu araştırmanın amacı, Hitit Devleti arşiv-kütüphanesinin yapısını, özelliklerini ve uygarlık tarihine katkılarını literatüre dayalı olarak incelemektir. Dolayısıyla, araştırma içeriğini arkeolojik kazılar sonucu

çıkarılan çivi yazılı tabletlerin tercüme edilerek bilime sunulan kısımları oluşturmaktadır. Araştırma sorusu araştırmannın amacı doğrultusunda “*Hitit arşiv ve kütüphanelerinin ortaya çıktıkları dönemin sosyal, ekonomik, idari, kültürel ve inanç koşulları bağlamında temel özellikleri nelerdir?*” biçiminde oluşturulmuştur.

Makale nitel yöntem temelinde belgesel tarama ve doküman analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda literatüre dayalı kuramsal bulgulara ve sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma sonunda Hitit Devleti’nin sistemli bir arşiv-kütüphane kurumuna sahip olduğu anlaşılmıştır.

Hitit Devlet Tarihi

Uygarlık tarihinde birçok uygarlık tarih sahnesinde yerini almış ve varlıklarını sürdürdükleri bölgelerde izler bırakarak geçmişe dair bilgiler vermişlerdir. Her bir uygarlık sosyal, kültürel ve ekonomik olarak farklılıklar göstermiş ve bu farklılıklar medeniyetlerin oluşmasına vesile olmuştur (Taşkın, 2011, s. 95). Anadolu’da M.Ö. 2000’li yıllarda yaşamış ve tarihsel süreç içinde büyük bir uygarlığa dönüşmüş olan Hitit Devleti, Anadolu kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hitit Devleti’nin araştırılıp incelenmesi ile Antik Çağ’da hüküm süren diğer devletlerin varlığı hakkında da bilgiler elde edilebilmektedir. Hitit Devleti, M.Ö. 2000 yılında Anadolu’da başlangıçta beylikler halinde yaşarken, daha sonra Kızılırmak yayı içindeki bölgeyi merkez alarak M.Ö. 1650’de Anadolu’da ilk siyasi oluşumunu kurmuş, ilerleyen zamanlarda coğrafi sınırlarını güneydoğuya doğru genişleterek büyük bir imparatorluk meydana getirmiştir (Şahinbaş Erginöz, 2022, s. 34). Hititlerin başkenti Hattuşa’dır. Hattuşa, coğrafi olarak Anadolu’nun iç bölgesinin kuzey kesiminde konumlanmıştır. Şu anda Ankara’nın 150 km. doğusunda bulunan Hattuşa kenti, Çorum ilinin merkezine yaklaşık olarak 82 km. mesafede Boğazköy’ün güneyinde engebeli bir alanda yer almaktadır (Ateş, 2018, s. 142). “*M.Ö. 1800 ile 1200 yılları içerisinde Anadolu’da büyük bir devlet kuran Hitit uygarlığı bu tarihler arasında geniş bir alanda hüküm sürmüştür. Güçlü krallar bu topraklar üzerindeki diğer uygarlıkları egemenlikleri altına alarak, buraları başkent Hattuşa’dan yönetmişlerdir. Hitit Devleti askeri ve dini sürekliliği devam ettirmek için merkez Hattuşa dışında saraylar kurarak oralarda da yaşamıştır. Belirlenen zamanlarda kral ve kraliçe Hattuşa’dan ayrılarak bu saraylarda yaşayarak devleti buradan yönetmişlerdir. Hattuşa’da ikâmet ettiklerinde bu yerlerle ilişkilerini aktif olarak devam ettirmişlerdir*” (Ateş, 2018, s. 163). Başkent Hattuşa, bölgesi itibarıyla idari yönden ve teknik olarak kütüphanenin orada bulunması nedeniyle diğer şehirlere nispeten daha iyi bir şekilde kurulmuştur. Hattuşa’da bulunan dini tabletler çok sayıda dini grubun güzergâhını belgelemektedir (Jones, 2017, s. 99). M.Ö. 1200 yılların sonunda, boğazlar üzerinden Anadolu’ya olan göçler tarihte köklü değişimleri meydana getirmiştir. Anadolu’nun büyük bir bölümüne hükmeden Hitit İmparatorluğu bu göçlerle tarih sahnesinden silinmiştir (Güngör, 2014, s. 337).

Anadolu’da kendi dönemindeki diğer devletleri de etkileyerek büyük bir imparatorluk kurmuş olan Hitit uygarlığı kendinden sonra gelen uygarlıkları da büyük ölçüde etkilemiştir. Hitit uygarlığına ait bilgilerin büyük bir bölümüne hüküm sürdükleri bölgede yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ulaşılmıştır. Bu kazılar sonucunda elde

edilen kaynaklar, Hitit Devleti'ne dair sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel vb. birçok alanda bilgi sunmaktadır.

Hitit Devlet Teşkilatı

Hitit Devleti'nde toplumsal sınıfın en üst mertebesinde kral ve onun geniş ailesi olarak kabul edilen haneden üyeleri yer alıyordu. Devlette en üst rütbelerin yer aldığı bu geniş grup 'büyük aile' olarak nitelendirilirdi. Kralın haricinde ailenin erkek bireyleri 'prens', kadın bireyleri ise 'prenses' olarak adlandırılıyordu (Hoffner, 2010, s. 236). Devlette 'büyük kral' ünvanına sahip krallar başkomutan, başrahip, başyargıç görevlerini yürütebilme haklarına da sahipti. Statü olarak devlet işlerinde aktif çalışanlar arasında kâtipler, rahipler, şarkıcılar ve müzisyenler yer alıyordu (Narçın, 2013, s. 65). Kral, Hitit toplumunda oldukça önemli bir konuma sahipti. Devletin başı olma sorumluluğu krala aitti. Yabancı devletlerle olan diplomatik süreçleri kral yönetirdi. Adli görevlerini alt kademedeki sorumlulara devretmiş, ancak askeri ve dini görevlerini bizzat kendisi üstlenmiştir. Kraldan sonra kraliçe de bağımsız bir konumdadır. Kraliçenin ünvanı, Tawananna'dır. Kraliçe uluslararası devlet protokolünde kral ile birlikte söz hakkına sahipti. Bunun en açık göstergesi Mısır ile yapılan Kadeş Barış Antlaşması'nın yer aldığı çivi yazılı Akadça metinde III. Hattuşili'nin eşi kraliçe Puda-Hepa'nın de mührünün basılmış olmasıdır (Özkaral, 2007, s. 4). *"Hitit uygarlığının devletlerarası alanda yapmış olduğu en önemli antlaşma Hitit-Mısır Kadeş Barış Antlaşması'dır. M.Ö. 1280 yılında Mısır ile Hitit devletleri arasında yapılan antlaşma dünya tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Hitit-Mısır Kadeş Barış Antlaşması'nın Akadça metninin büyütülmüş bir örneği, New York'ta Birleşmiş Milletler binasında, Güvenlik Konseyi odasının giriş bölümünde yer almaktadır. Günümüz dünya devletleri arasında barış ve iyi niyetin sembolü olarak görülen antlaşma, uluslararası çıkarın ön planda olduğu sürekli savaşların yaşandığı bir çağda imzalanmıştır"* (Gökce Turgut, 2018, s. 44). Hitit Devleti büyümek için çok çabalamış, bu da devleti bitmeyen savaşlara sürüklemiştir. Hititlerin yaşadıkları dönemde oldukça önemli diplomatik olaylar meydana gelmiştir. Bunlar arasında en önemlisi Kadeş Barış Antlaşması'dır. Bu antlaşma dünyada ilk barış antlaşması olarak tarihe geçmiştir. Bu antlaşmada kraliçenin yönetimdeki etkinliği açıkça kendini göstermektedir. Metinlerden de anlaşıldığı kadarıyla, Hitit Devleti'nde kraliçe gerek devlet işlerinde gerek politikada gerekse de dini alanlarda etkiliydi. Kralın yanında eşit yetkileri bulunuyordu. Bunun en belirgin göstergesi 'Tawananna' ünvanlı mühürleridir. Devletin en üst sorumlusu kraldı. Ancak Hitit kralının diğer doğu devletlerindeki gibi baskıcı bir yapıda olmadığı görülür. Mısır ve diğer Mezopotamya devletlerinde kraliçe, sadece kralın eşidir. Politik bir yetkiye ya da ülke yönetiminde söz söyleme hakkına sahip değildir. Hititlerde ise kraliçe, yönetim konusunda kralın yanında ikinci bir temsilci olarak bulunmaktaydı.

Hititlerde Sosyo-Ekonomik Yapı

Hitit uygarlığında halk belli sosyal sınıflara ayrılmıştı. Hititlerde sosyal tabakanın en üst kısmında kral, kraliçe ve kraliyet ailesi yer alıyordu. Devlette en üst memurlar genellikle asillerden oluşuyordu. Saray muhafızlarının başı,

saraylıların başı, içki sunucuların başı, hazinedarların başı, asa taşıyıcıların başı, binbaşı, evin babası gibi ünvanlara sahip asillerin saray kadrosunda yer aldıklarını ve üstlendikleri görevleri göstermektedir. Hitit toplumunda sosyal farklılıklar insanların ekonomik sistemdeki yerlerine bağlı olarak sınıflandırılmıştır (Sevinç, 2008, s. 23-24-25). Köleler, sosyal tabakanın en alt grubunu oluşturmuştur. Köleler alınıp satılabiliyor, kiralanabiliyor ya da miras yoluyla başkalarına geçebiliyordu.

Coğrafi konumu ve iklim şartları göz önüne alındığında Hitit Devleti'nin ekonomisi, ziraata dayanıyordu. Hitit kaynaklarından elde edilen verilere bakıldığında, arazilerin küçük ve büyük tımar toprağına bölündüğü ve yasalarda meyve ağaçlarına ve üzüm bağlarına ait vurguların yer aldığı görülür. Bu verilere dayanarak toplumun çoğu kesiminin köylülerden meydana geldiği söylenebilir. Hitit topraklarında yetiştirilen temel tarım ürünleri arpa, çavdar ve buğdaydır. Yazılı metinlere ek olarak arkeolojik buluntular da bu durumu destekler niteliktedir (Ateş, 2018, s. 163). Hitit halkının temel geçim kaynağı tarım olduğundan toprak halk için büyük bir öneme sahipti. Hitit yasalarına göre ekilmiş bir tarlaya zarar veren bir kimseye ölüm cezası dahi verilebiliyordu.

Hititler ekonominin etkisiyle vergi sistemi geliştirmiştir. Vergi sisteminin işleyişi, ürün veya hizmet olarak sağlanabiliyordu. Ticaret sarayın kontrolünde yapılmıştır. İyi düzeyde mutfak kültürü olan Hititler'de şarap, bira, yağ, parfüm üretiminde, boyama işleri, camcılık ve deri tabaklamada dönemine kıyasla gelişmiş kimyasal maddeler kullanılmıştır. Yün üretimi, dokuma teknolojisi ve maden işletmeciliğinde ileri düzeyde gelişmişlerdir (Alkan, 2015, s. 20). Diğer gelir kaynakları arasında dokumacılık, maden işletmeciliği ve çeşitli ham maddeler yer almıştır (Koç, 2006, s. 27).

Hitit Toplumunda Dini İnanış

Boğazköy'deki kazılar sonucunda elde edilen devlet arşivi belgelerinin çoğunluğunun dini içerikli olduğu düşünülürse, Hititlerin dine verdikleri önem açık bir şekilde anlaşılır. Döneme ait siyasi anlaşmalar bile bir dereceye kadar dini özellikler taşımaktadır. Başkent Hattuşa'nın yanında bulunan Yazılıkaya açık hava mabedinin duvarlarında resmedilen tanrı tasvirleri vardır. Buradan çıkarılan sonuca göre Hititlerin çok tanrılı bir din inancına sahip oldukları söylenebilir (Memiş, 2007, s. 268-369). Hitit Devleti kralı aynı zamanda başrahip rolünü üstleniyordu. Hititler en büyük tanrıları olarak Hava/Fırtına Tanrısı ve Güneş Tanrıçasını kabul etmişlerdir. Hitit vesikalarından elde edilen bilgilere göre bin tanrıdan bahsedilir. Tanrı sayısının bu kadar çok olmasının nedeni, Hititler kendi tanrılarına ilaveten başka uygarlıkların tanrılarını da kendi tanrıları olarak kabul etmeleridir. Hititler Hatti, Hurri, Sümer, Luvi, Pala, Asur ve Babil uygarlıkların tanrılarını da benimsemişlerdir (Ateş, 2018, s. 163). Hititler'de tapınaklar halka açık değildi. Kral, hanedan üyeleri ve yüksek rütbeli memurlar tapınaklara girebiliyordu. Bayramlarda dini törenleri başrahip ünvanı ile krallar yönetirdi. Kraliçe, prens ve devlet adamları da kralın yanında bulunurdu. Hititler, tanrılarının insanlar gibi yaşadıklarına, evlendiklerine ve çocuklarının olduklarına inanmışlardır.

Hititlerde Tıp

M.Ö. 2000 yılında Anadolu’da siyasi varlığını sağlayarak merkezi bir devlet yönetimi kurmuş olan Hititler, hastalıkların tedavisi üzerine çalışmalar yapmışlar, karşılaştıkları hastalıkları tedavi edebilmek için birçok yonteme başvurmuşlardır. Kazılar sonucu elde edilen tıbbi içerikli tabletlerde hastalıkların adı, özellikleri açıklanmış ve hasta organların isimleri yer almıştır. Bunlara ek olarak bu organları tedavi edebilmek için kullanılacak ilaçlar ve bu ilaçların yapılış biçimleri anlatılmıştır. Hastalıklara karşı tedavi edici ilaç aramaları nedeniyle, Hitit tıbbında droglarla tedavinin önemli bir yeri vardır. Bitkiler, tedavi için kullanılan ilk ilaçlardır. İnsanlar zaman içinde gözlemleri sayesinde bitkilerin tedavi edici etkileri olduğunu bulmuşlardır (Şahinbaş Erginöz, 2022, s. 38-41). Hattuşa’daki kazılarda bulunmuş olan yazılı metinlerin bir kısmı tıbbi tabletlerden oluşmaktadır. Tabletler dönemin tıp alanına yaklaşımı hakkında bilgiler içerir. Tıp tabletlerinde hastalıktan söz edilmiş, hastalığın adı ve özellikleri ile hasta uzuvlar belirtilmiştir. Tabletın devamında hastalığın tedavisinde kullanılacak ilaçlar ile bu ilaçların oluşturulma biçimlerinden bahsedilmiştir (Keseroğlu ve Demir, 2016, s. 390). Hititler tedavi yöntemlerinde bitkileri de kullanmışlardır. Bunun yanında büyü ayinlerine de rastlanmıştır. Tedavi eden kişiler genellikle falcı, kâhin ve büyücüler ile birlikte çalışıyorlardı. Bu durum Hititlerin tedavi ederken büyüsel yöntemlere başvurduklarını göstermektedir.

Hititlerde Dil ve Yazı

İnsanlar geçmişten günümüze farklı işaretler ile iletişim sağlamışlardır. Bu işaretler arasında yazının icadı en büyük adımdır. Yazı ilk olarak resim yazısı formunda ortaya çıkmıştır. Daha sonraki aşamalarda harf yazısına dönüşmüştür. Kaynaklarda yazının ilk olarak Sümer’ler tarafından icat edildiği yer almaktadır.

“Çeşitli yollarla elde edilen bilgilerin iletmeye başlanması, insanoğlunun kültürel gelişim sürecinde gerçekleştirdiği önemli bir atılımdır. Yazı yazmayı öğrenmeden binlerce yıl önce konuşmayı öğrenen insanlar, o günlerde duygu, düşünce ve inançlarını belleklerinde saklamakta ve bunları sözlü olarak aktarmaktaydılar. Söylenenlerde unutmalara, eklemelere ve hatta değiştirmelere yol açan böyle bir iletişimin sağlıklı olmadığı açıktır. Düşüncelerini yazı ile belirlemeyi bundan 7000 yıl kadar önce öğrenen insanoğlu, o zamandan beri kendinden öncekilerin öğrendiklerine kendi öğrendiklerini de katarak bunları kendinden sonrakilere iletmeyi gerçekleştirmiş ve doğayı kontrol etme çabalarında, büyük çapta başarılı olmuştur” (Çakın, 1986, s. 8). Uygarlık ve tarih, yazının icadıyla başlamıştır. Yazı, medeniyetin var oluşunu sağlamıştır. Yazının kullanımından önceki dönem ‘Prehistorik Çağ’ olarak adlandırılır. Geçmişin doğru analiz edilmesi bakımından yazılı metinler büyük önem taşır. Yazının Anadolu’ya ilk girişi Asurlu tüccarlar sayesinde olmuştur. M.Ö. 18. ve 19. yüzyıllarda Kuzey Mezopotamya’daki Asurlar ile Anadolu’daki uygarlıklar ticaret yapmışlar ve bu ticaret sırasında Asurlar Anadolu’da Karumlar ve Wabartumlar kurmuşlardır (Özkaral, 2007, s. 8-9). *“Anadolu’da yazılı kaynaklar belki de dünyanın hiçbir yerinde bulunamayacak kadar çeşitlidir. Tarih boyunca Anadolu topraklarında kurulan*

devletler, kuruldukları çağların kaderini etkileyen önemli devletler olmuştur. Tarih çalışmalarının kaynağı olan bu devletlerin ürettiği yazılı belgelerin büyük bir kısmı bizzat devlet organları tarafından ‘resmi belge’ olarak hazırlanmıştır” (Duran, 2010, s. 2). Hitit döneminde kullanılan iki çeşit yazı türü bulunmaktadır. Bu yazı çeşitlerinin ilk örneği, Hititlerin kendilerine uyarladıkları daha çok siyasi ve hukuki belgelerin oluşturulmasında kullanılan çivi yazısıdır. Kazılar sonucunda Hattuşa devlet arşivinde on binin üzerinde Hitit çivi yazısı ile yazılmış tabletler bulunmuştur. Hititlerin kullandığı diğer yazı çeşidi ise, hiyeroglif yazısıdır. Bu yazı türü günümüzde kısmen çözülebilmektedir. Hititler, bu yazı türünü daha çok kitabelerde, dini metinlerde ve mühürlerde kullanmışlardır (Özkaral, 2007, s. 5). Hititlerde iki çeşit yazının bulunması Hititlerin kültürel zenginliğinin bir işaretidir. Her iki yazı çeşidinin farklı kullanım alanlarının olması, Hititlerin kendi içlerinde belli bir düzen dâhilinde hareket ettiğini göstermektedir. Hitit Devleti’nde kullanılan dillerin varlığına ilişkin olarak tabletler incelenmiş ve tabletlerin okunması ile farklı dillerin varlığı tespit edilmiştir.

Hitit Çivi ve Hiyeroglif Yazısı

Var olan her şey belli süre içinde oluşum, gelişim ve sona erme aşamaları yaşamıştır. İnsanlık tarihinde Prehistorik Çağ’ı sona erdirip Historik Çağ’a girilmesini sağlayan çivi yazısı da bu aşamalardan geçmiştir. Yazının icadında; oluşum, gelişim ve sona erme süreçleri ile birlikte birçok etkenin ve durumların ele alınarak araştırılması gerekir. Yazının icadında en büyük etken olarak insan ilişkileri ve coğrafi özellikler öne çıkar. Araştırmalara bağlı olarak ilk yazılı ürünlerin bulgularına Mezopotamya bölgesinde rastlanması coğrafyanın önemini gösterir (Beldan, 2021, s. 8). Anadolu’nun çivi yazısı ile tanışması Asur ticaret kolonilerinin Anadolu’ya gelişi ile olmuştur. Anadolu’ya ticaret için gelen Asurlu tüccarlar etkileşim ile çivi yazısını Anadolu’ya taşımışlardır.

Hitit uygarlığına ait çivi yazılı kil tabletler, Çorum’un Boğazkale ilçesinin yakınında yer alan Hattuşa kentinde çoğunlukla olmak üzere Anadolu’nun farklı yerlerinde yapılan arkeolojik kazılar ile gün yüzüne çıkarılarak günümüze ulaşmıştır. İçerik olarak farklı birçok konuda metnin yer aldığı M.Ö. 2000 yılı öncesi Anadolu’nun kıymetli belleğini oluşturan tabletler, Hitit tarihinin ve kültürünün araştırılmasında temel kaynaklar olarak kabul edilmiştir (Yiğit, 2006, s. 44). Hitit çivi yazısı, yazının temelini oluşturan işaretlerle özel olarak hazırlanarak yaş kil tabletler üzerine kamyş veya benzeri aletler yardımıyla yazılmıştır. Kil tabletler üzerine metinlerin yazılmasının ardından fırınladığı için toprak altında binlerce yıl kalarak günümüze ulaşmıştır (Aşuroğlu, 2015, s. 14). Hitit çivi yazısıyla yazılmış en eski tarihsel metin olarak ‘Anitta Metni’ kabul edilir (Yiğit, 2005, s. 82). “*Kazılar sonucu elde edilen tabletlerin incelenmesi, Çek bilgini Friedrich Hrozny’nin Birinci Dünya Savaşı sırasında Hititçe’nin çevirisi için ilk ve en büyük girişimi sayesinde çivi yazısı ile uğraşan bilim insanlarının dikkatini çekmiştir. Çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan yaklaşık 10.400 (onbindörtüyüz) tablet ve hasar görmüş tablet parçaları üzerinde yapılan incelemelerde ilk göze çarpan husus, tabletlerin konu açısından zenginliği olmuştur”* (Karasu, 1997, s. 215). “*Çivi yazısının kullanılmasıyla artan bilgi kaynaklarını korumak için*

arşiv kurumu ortaya çıkmıştır. Mezopotamya, Mısır, Kuzey Suriye ve Anadolu topraklarında hüküm sürmüş uygarlıklar faaliyetlerini kayıt altına almışlardır. Zamanla bu kayıtların miktar olarak çoğalması ve gerektiğinde tekrar kullanılabilmesi için korunmasını sağlamak için arşiv kurumu ortaya çıkmıştır. Yapılan arkeolojik çalışmalarda arşiv belgesi niteliğinde olan çok sayıda çivi yazılı tablet bulunmuştur. Bulunan tabletler çok çeşitli konulardadır. Kazılar sonucunda elde edilen kaynaklara göre antik çağ arşivleri ve günümüz arşivleri arasında büyük benzerlikler olduğu anlaşılmıştır. Gün yüzüne çıkan metinlerde arşivin sistematik yapısı ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Arkeolojik kazılar ve yazılı metinlere göre, antik çağ uygarlıklarının büyük çoğunluğunun kendi arşiv yapılarını oluşturdukları anlaşılmaktadır” (Ateş, 2018, s. i).

Yazı, ilkin tarımsal ürünleri, hayvanları ve insanları resmetmek için resim yazısı olarak doğmuş ve ilerleyen zamanlarda gelişerek dilde bulunan hece, ses ve sözcükleri ifade etmeye başlamıştır (Aşuroğlu, 2015, s. 13). *“Hititlerin kullandığı çivi yazısından hariç diğer yazı türü olarak hiyeroglif yazı kabul edilir. Bu yazıdaki dil, çivi yazısından bilinen Luvice’ye benzerliği nedeniyle kaynaklarda Luvi hiyeroglifleri olarak da yer almaktadır. Hititler kil tabletlerde çivi yazısını; mühürlerde, kaya anıtları ve taş anıtların üzerinde de hiyeroglif yazısını kullanmışlardır. Özellikle Hitit İmparatorluğu’nun M.Ö. 1190’larda yıkılmasından sonra kent devletlerinde Eski Anadolu’nun İç Güney ve Güneydoğu’nun bazı kesimleri ile Kuzey Suriye’deki Geç Hititler döneminde tamamen hiyeroglif yazısı kullanılmıştır” (Koç, 2006, s. 22). “Kayalara yapılmış kabartmalara eşlik eden yazıtlar, taş stellerdeki yazıtlar, kral ve şahıs mühürleri üzerindeki lejandlar, bazı madeni kaplar ya da mızrak ucu gibi silahlar ile çanak-çömlek üzerinde rastlanan kısa yazıtların hepsi, hiyeroglif sisteminde yazılmıştır. Hiyeroglif yazı türü Hitit devletinin kendi icadı olan bir türdür. Hititçe ile aynı zamanlarda Anadolu’da varlık göstermiş Hitit-Avrupa dil ailesinin içerisinde yer alan Luvice’nin benzeri bir dil olarak gösterilmiştir. Bazı metinlerde Hitit hiyeroglif olarak tanımlanırken bazı kaynaklarda da Luvi resim yazısı olarak tanımlanmaktadır. Yakın dönemde de Anadolu hiyeroglifleri olarak da adlandırılmaktadır” (Özkaral, 2007, s. 10). Özkaral’ın saptamasına dayanarak Hitit Devleti’nin hem çivi yazısını hem de hiyeroglif yazıyı kullandığı söylenebilir.*

Eski Çağ’da Arşivin Doğuşu ve Önemi

Anadolu, insanlığın var olduğu dönemden itibaren birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, çeşitli kültürleri bünyesinde barındırmış bir bölgedir. İlk insanların yaşadığı dönemden itibaren yerleşim yeri olarak seçilen Anadolu toprakları farklı etnik kökenlerdeki toplulukların birlikte yaşadığı ve kaynaştığı bir coğrafyadır. Verimli toprakları, uygun iklim şartları, yer altı ve yer üstü zenginlikleri nedeniyle İlk Çağ’lardan günümüze kadar her zaman gözde yerleşim yeri olan Anadolu’da yaşamış uygarlıkların izlerini görmek mümkündür. Yapılan arkeolojik kazılar sonucu elde edilen buluntular bu medeniyetlere ait önemli kaynaklardır (Ateş, 2018, s. 122). Yaşadıkları dönemde iz bırakan birçok uygarlık hakkındaki bilgilere, bıraktıkları yapılara ve arşiv belgelerine erişim sağlayarak ulaşılmaktadır. Arşiv ve kütüphane, yazının icadı ile toplumlarda gereksinim duyulan kurumlar olmuştur. Yazı sayesinde üretilen kaynakların etkileşimler doğrultusunda artmasıyla birlikte, arşiv ve kütüphane

kurumlarının ilk örnekleri oluşmaya başlamıştır.

Arşiv ve kütüphane yapıları tarihsel süreçte toplumların ihtiyaçlarından ötürü ortaya çıkmış tarihsel-toplumsal kurumlardır. Tarih boyunca artan kaynakları barındırma, saklama, koruma ve kullandırma gereğinden dolayı bu kurumlar yaşamın ve koşulların etkisiyle ihtiyaç haline gelmiştir. Böylece arşiv ve kütüphane kurumu kültür-uygarlık sürecinde önemli merkezler konumuna ulaşmıştır. Bu kurumlar tarihin her döneminde toplum ile iç içe geçmiş, toplumsal varlığın ürünü olan kurumlardır ve toplumsal ilişkilerin ve yapıların bir parçası olarak zorunluluk sonucunda var olmuşlardır (Yılmaz, 2008, s. 353). İnsanlık belleğini koruyarak, uygarlıkların meydana getirdiği ürünleri toplayıp düzenleyerek, kayıtlı bilgiye ihtiyaç duyanların yararına sunma, arşiv ve kütüphanelerin temel varoluş nedenidir (Alkan, 2015, s. 16). Tarihin her döneminde toplumlar, bilgiyi sistematik şekilde saklamaya özen göstermişlerdir. Bunun sonucunda arşiv kurumları ortaya çıkmıştır. Arşiv kurumları toplumlara ait iki farklı konuda bilgi sunmaktadır. Birincisi arşivler ait olduğu toplumun düzeni hakkında bilgiler ve belgeler sağlayarak, topluma özgü özellikleri geçmişten gelecek nesillere taşır. Arşiv kaynakları bir toplumun tarihten silinmesini engeller. Toplum yok olsa dahi arşiv bir devlet hakkında bilgi ve belge sahibi olunacak ilk yerdir. İkincisi arşiv kaynakları sayesinde toplumun siyasi, idari ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olduğu gibi, birincil araştırma kaynakları olarak toplumun özelliklerinin öğrenilmesi açısından da önemlidir. Bunun yanında arşiv kurumu toplumun askeri, hukuki, dini, edebi ve teknik yapısı hakkında da bilgi sunar. Arşiv kurumunun varlığı yazının icadı kadar eskiye dayanır. Yazının icadı ile artan yazılı kaynakların etkisi, arşiv kurumunun temelini atılmasına neden olmuştur. Zamanla devletlerarası ilişkilerin yoğunlaşması ve artan kaynak sayısı sonucunda arşivin temelleri atılmıştır. Mezopotamya, Mısır ve Kuzey Suriye coğrafyasında yaşayan toplumlarda da ihtiyaç doğrultusunda arşivler oluşturulmuştur. Bu arşivler o toplumların varlığını kanıtlamada son derece önemlidir. Yazıyı tam olarak kullanıp bir arşiv kuramamış toplumlara ait bilgiler komşu devletlerin arşiv belgelerinden öğrenilmektedir (Ateş, 2018, s. 2-3-4). Antik Çağ toplumlarında kent-devlet örgütlenmesi kentler arasında özellikle kültürel rekabeti ortaya çıkarmıştır. Kültürel bakımdan gelişmişlik, arşiv ve kütüphane kurumunun orada var olmasına bağlanmıştır (Yılmaz, 2008, s. 359).

Bir toplumu analiz edebilmenin en iyi yolu, o toplumun ürünü olan yazılı metinleri incelemektir. M.Ö. 2000'li yıllarda Anadolu'da varlık göstermiş Hititlerin her türlü bilgiyi yazıya aktarmaları ve arşivlemeleri sonucunda bugün haklarında pek çok bilgiye sahip olunmaktadır. Büyük bir uygarlığın ardından geriye kalan arşiv kaynakları, kültürel zenginliğin bir mirasıdır.

Hitit Arşiv-Kütüphanesi

Yazının icadından sonra devamlı artarak çoğalan bilgiyi kil tabletlere yazma, çoğaltma ve koruma çalışmalarının Mezopotamya'dan Anadolu'ya geçişi M.Ö. 2000'lere dayanmaktadır. Boğazköy'de yapılan kazılarda Hitit dönemine ait yaklaşık olarak 30-35 bin çivi yazılı tabletin toplu olarak korunduğu büyük bir devlet arşivi gün yüzüne çıkarılmıştır. Birçok medeniyetten izler taşıyan Anadolu'nun, Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları ile

etkileşimin boyutu arkeolojik kazılar sonucunda keşfedilen tabletler aracılığı ile bilinmektedir. Mezopotamya, Mısır ve Anadolu uygarlıkları yazıyı her alanda kullanmış ve yazılar sonucu ortaya çıkan belgeleri arşivleyerek kütüphaneler oluşturmuşlardır. Anadolu tarihinde bilinen en eski arşiv-kütüphane kurumunun Hititler tarafından oluşturulduğu yapılan kazılarla ortaya çıkarılmıştır (Uslu Azarak, 2024, s. 1000). Uygarlıkların birbiriyle etkileşimleri ve toplumsal hayat içinde ortaya çıkan belgelerin birikmesi arşiv-kütüphane kurumuna olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Belgeleri saklama, düzenleme ve yararlanma ihtiyacı arşiv-kütüphaneleri meydana getirmiştir. *“Arşiv-kütüphane kurumu tarihte iz bırakmış büyük uygarlıkların ürünü ve bu kurumların toplumsal yaşamın akışı içinde zorunlu olarak oluştuğu söylenebilir. Yazının icadı ile mümkün olan ‘bilginin kayıt altına alınması ve kullandırılması’ durumu arşiv-kütüphane kurumunun yazının icadından itibaren tarihte var olmasını sağlayan en önemli etkidir. Bu kurumlar uygarlığın başlangıcından günümüze kadar varlığını ve önemini sürdürerek devam ettirmektedir”* (Yılmaz, 2008, s. 364). Ankara’nın doğusunda Orta Anadolu’ya yaklaşık 150 km. uzaklıkta bulunan Boğazköy civarında bazı kalıntılar keşfedilmiştir. Bunların Hitit Devleti başkentinin kalıntıları olduğu saptanmıştır. Yer üstündeki kalıntılar arasında büyük bir anıtsal yapı dikkat çekmiştir. Bu binanın bir tapınak olduğu sanılmış, araştırmacıların çalışmaları neticesinde bu yapının bir tapınak değil, bir saray olduğu belirlenmiştir (Bittel, 1976, s. 66). Sarayın bir bölümünde toplu halde bulunan tabletler o bölümün saray içerisinde oluşturulmuş bir arşiv-kütüphane kurumunun varlığını göstermiştir. İnsanlığın hafızası olarak kabul edilen, bilginin korunduğu ve gelecek nesillere iletilmesine aracı olan kütüphanelerin Anadolu’da ilk örneğine M.Ö. 2000’lerde Hitit Devleti’nde rastlanılmıştır. Kil tabletlerden meydana gelen ilk arşiv-kütüphane kurumu, Anadolu tarihinde özel ve önemli bir yere sahiptir. Hitit Devleti’nin başkenti Hattuşa’da (Boğazköy) arkeologların yaptığı kazı çalışmalarında, birbirine yakın konumda ama farklı bölgelerde toplu bir şekilde bulunan kil tabletlerin farklı uygarlıklara ait arşiv ya da kütüphane mi, yoksa tek bir uygarlığa ait arşiv ya da kütüphane mi oldukları üzerinde durulmuş, nihayetinde tabletlerin Hitit kraliyetine ait arşiv-kütüphanesi olduğu belirlenmiştir. Hem arşiv, hem de kütüphane özelliği taşıyan bu arşiv-kütüphane kurumu, Anadolu’da bugüne kadar keşfedilmiş ilk arşiv-kütüphane olarak kabul edilmektedir (Alkan, 2015, s. 14). Hitit Devleti’nin en önemli özelliklerinden biri olan kurmuş oldukları arşiv-kütüphane kurumu, Anadolu uygarlık tarihinin ilkleri arasında yerini almaktadır. Kazılar sonucunda araştırmacıların elde ettiği bilgiler ışığında Hititlere ait birçok yazılı belge bulunmuştur. Bu yazılı kaynakların/belgelerin çevirisi ile uygarlığın siyasi, etnik ve kültürel yapısı büyük ölçüde anlaşılmıştır. Bu tabletler Mezopotamya’daki uygarlıkların tabletlerine benzer şekilde kilin üzerine stylus olarak nitelendirilen yazı aracının hafif bastırılması ile oluşturulmuştur (Ateş, 2018, s. 124). *“Şimdiye kadar yapılan kazılarda Hitit İmparatorluğu sınırları içinde toplamda 5 adet arşiv-kütüphane yapısı bulunmuştur. Bunlar; başkent Hattuşa (Boğazkale) ile Şamuha (Kayalıpınar), Şapinuwa (Ortaköy), Şarišša (Kuşaklı) ve Tapikka (Maşat Höyük) kentlerinde yer almaktadır”* (Beldan, 2021, s. 89). Kazı çalışmalarında farklı konumlarda bulunan toplu tabletler farklı yerlerde de arşiv-kütüphanenin kurulduğunu göstermektedir.

“Büyük Kale’nin yamacındaki ilk buluntu yerinden kâşif Hugo Winckler şöyle bahsetmektedir: Burası kale olarak tahkim edilmiş ve bir sur duvarı içine alınmış bir tepe olup, tepenin kuzey doğu köşesinde bulunuyordu. Tepe

doğu tarafından geçen bir dereye sarp bir şekilde, fakat şehir sahası tarafında tatlı bir meyille iniyordu ve işte burada yamaçlar üzerindeki harabeler arasında buluntu parçaları vardı. İkinci büyük buluntu yeri, aşağı şehirde I. mabed sahasında, yani mabedi çevreleyen depolardan, doğudaki 10-12 numaralı yerlerdi. Buluntu durumu, tabletlerin temeller arasına moloz olarak atıldığı ve bu molozların civardaki tahrip edilen binalardan çıkması gerektiği şeklinde kabul ediliyordu. Bir kütüphaneden bahsetmek için bize hak verdiren üçüncü kapalı buluntuyu, K. Bittel idaresinde 1931'de yapılan Boğazköy kazılarına borçluyuz. Bu kazılarda Büyük Kale'nin güney köşesindeki büyük bir bina (A) meydana çıkarıldı. Bu binada depo tarzında birçok odalar bir nevi koridorla merbuttu” (Otten, 1961, s. 204-205). “Hattuşa araştırmalarında, saray arşivlerinden elde edilen tabletler iki seri halinde yayınlanmıştır. İlk seri, bugün hâlâ devam etmekte olan ve ilk kez 1916 yılında yayınlanmaya başlayan Keilschrifttexte aus Boghazköi veya kısaca KBo olarak isimlendirilmektedir. KBo ciltlerine oldukça benzeyen bir diğer seri ise Keilschrifturkunden aus Boghazköi adlı, toplam 60 ciltten oluşan ve KUB olarak nitelendirilen dizidir. Bu dizide, Ankara, İstanbul ve Berlin'deki koleksiyonlarda yayınlanmıştır. Satın alınarak müzelere kazandırılanlar ayrıca yayınlanmıştır. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndekiler ABoT kısaltmasıyla (Ankara Boğazköy Tabletleri) iki cilt, İstanbul'dakiler IBoT kısaltmasıyla (İstanbul Boğazköy Tabletleri) dört cilt halinde yayınlanmıştır. Louvre, British Museum, Cenevre ile Amerika'daki özel koleksiyonlarda yer alan tablet ve tablet parçaları da yayınlanmıştır. Gerek Türkiye'de gerekse dünyada Hititler hakkında çalışma yapan çok sayıda bilim insanı bulunmaktadır. Bu araştırmacılardan bazıları; Türkiye'de Sedat Alp (Türkiye'deki ilk Hititolog), Ahmet Ünal, Ekrem Akurgal, Ali M. Dinçol, Fıruzan Kınal, Güngör Karauğuz, İlker Koç, Cem Karasu, Hayri Ertem, Kutlu Emre, Muhibbe Darga vb. dünyada ise; Peter Neve, Kurt Bittel, Henrich Otten, Andreas Schachner, Trevor Bryce, Harry A. Hofner, Garry Beckman, J.G. Macquen, Kurt Bittel, Jürgen Seeher, Birgit Brandau, Charles Burney, Stefano de Martino, Isabelle KlockFontanille, Hans G. Güterbock, Fiorella Imperati, Peter Neve, H. TH. Bossert vb. bilim insanları örnek gösterilebilir. Bu arşiv kaynaklarının önemli bir kısmı İstanbul, bir kısmı ise Ankara Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır” (Ateş, 2018, s. 145-146).

Zamanla meydana gelen belgelerin gelecek nesillere aktarılması için düzenlemek, korumak, kullanıcılar için erişilebilir olmasını ve sürekliliğini sağlamak arşivcilik-kütüphanecilik sisteminin önemli işlevleri arasında yer almaktadır. Hititler döneminde kâtipler tabletleri geniş boyutlu pencerelerin bulunduğu odalarda muhafaza ettiklerinden, tabletler gün ışığına fazlasıyla maruz kalmıştır. Fazla sıcaklık ve nem gibi olumsuz şartların etkisiyle tabletlerin zarar görmesinden ötürü, kâtiplerin koruma yöntemi olarak belgeleri kopyalayarak çoğaltma işlemi yapılması bir koruma politikası sağlamıştır (Beldan, 2021, s. 168). Tabletlerin yok olmasını engellemek için kâtipler çeşitli uygulamalar yapmışlardır. Bunlardan en çok tercih edileni ‘kolofon’ olmuştur. Kelime anlamı ‘bir şeyin bitmesi’ veya ‘sona ermesi’ olarak tanımlanan ‘kolofon’ tabletlerde yazının bittiği son kısımda yer almıştır (Karasu, 1997, s. 217). Tabletlerin düzeni ya üst üste olacak şekilde ya da yan yana olacak şekilde oluşturulmuştur. Bu düzenlemelerin her ikisi de tabletlerin kaybolmamasını sağlamıştır. Kolofon genellikle, metni kopyalayan kâtibin adını içermektedir. Tüm tabletlerde kolofon bulunmamaktaydı. Kolofon bulunan tabletler kullanıcılar için yardımcı olacak nitelikte hazırlanmıştır. Kolofonlar tabletin içeriği hakkında bilgi

sağlamıştır. Hattuşa'da yer alan saray arşiv-kütüphanesinin keşfi ile, kataloglama işlemlerinin diğer uygarlıklara göre ileride yer aldığı ortaya çıkarılmıştır. Tabletler ayrıntılı bibliyografik girişlerden oluşmaktaydı. Her giriş, tıpkı modern kataloglarda olduğu gibi kaydedilen çalışmayı oluşturan tabletlerin sayısını vererek başlamıştır. Tablet'in giriş kısmında, içeriğin bir kapsül açıklaması verilerek eserin kendisi tanıtılmıştır. Bazı tabletlerde giriş kısmı, kâtibin veya kâtiplerin adını içermektedir. Ayrıca bu kısma yararlı bilgiler de eklenmiştir (Casson, 2001, s. 5-6). Hitit arşiv-kütüphanesinde kâtipler, günümüz kataloglarına benzer şekilde tabletler hakkında bilgilerin yer aldığı kataloglar hazırlamışlardır. Bu kataloglarda bir tabletin künye bilgisini içeren, genel hatlarıyla tablet hakkında kısa bilgiler yer almıştır. Kataloglar kâtiplerin kullanımı için hazırlanmış olsa da kullanıcılar için de kolaylık sağlamıştır (Alkan, 2015, s. 29). Arşiv-kütüphanenin saray içerisinde yer alması bu kurumu sadece saray mensuplarının, din adamlarının ve kâtiplerin kullandığı buna karşın söz konusu kurumu halkın kullanımına kapalı olduğu çıkarımı yapılabilir. Kazılar sonucunda saray içerisindeki belli bir gruba hizmet verildiğine dair bulgular öne çıkmaktadır. Arşiv-kütüphane, kralın özel kütüphanesi olarak görülmemiş, idari bir birim olarak oluşturulmuş, koleksiyonda devlet işleri ile ilgili belgelerin varlığı nedeniyle yetkili kişilerin erişimine açılmış olduğu söylenebilir. Kurumun hangi şartlarda erişime izin verdiği kesin olarak bilinmemekle birlikte hangi güvenlik önlemlerinin alındığına dair de net bilgiler bulunmamaktadır (Koç, 2021, s. 247-248). Hitit döneminde görülen arşivcilik-kütüphanecilik anlayışı ile günümüz arşivcilik-kütüphanecilik anlayışı benzerlik göstermektedir. Dönemler arasındaki temel fark daha çok kendini, zamanın şartları gereği uyguladıkları yöntemlerde ve kullanılan malzemelerde göstermektedir. Buradaki en büyük fark, zamanla teknolojinin ilerlemesi ile birlikte kaynakları koruma, erişim ve onlardan yararlanma şeklinde ortaya çıkan değişikliklerdir.

Hitit Krallığı, dünyada arşiv-kütüphane sisteminin görüldüğü ilk uygarlıklardan biridir. Hititçe metinlerin yazıldığı tabletlerin şimdiye kadar bir kısmı gün ışığına çıkarılabilmiş, ancak küçük bir bölümü okunarak değerlendirilebilmiştir. Çorum Boğazköy'deki kazılarda çıkarılan Hitit çivi yazılı tabletler UNESCO tarafından 22 Ocak 2002 tarihinde Dünya Kültür Mirası'nda Dünya Belleği'ne kaydedilmiştir (Aşuroğlu, 2015, s. 2). Hitit uygarlığının son dönemine denk gelen M.Ö. 1200 yıllarında çıkan yangınla arşiv-kütüphanesinde yer alan kil tabletler yüksek ısının etkisiyle sertleşmiştir. Bu durum kil tabletlerin dayanıklılığını artırarak uzun ömürlü olmasını sağlamıştır. Saray arşiv-kütüphanesinde yer alan tabletlerin günümüze ulaşması, büyük bir imparatorluktan geriye kalan ve uygarlık hakkında bilgi sahibi olunan en önemli kaynaklardır (Ateş, 2018, s. 153).

Anadolu'da binlerce yıldır var olan arşiv geleneği sayesinde arşiv kurumu, günümüze kadar varlığını korumuştur. Arşiv kültürün birikimi olarak müzelerde yerini alan eşsiz hazineler, bu topraklar üzerindeki medeniyetlerin ne kadar kıymetli olduğunu ortaya koymaktadır. Çağlar boyu aktararak günümüze ulaşan metinler bugün sahip olunan en kıymetli hazinelerden biridir (Alikılıç, 2010, s. 77). Arşiv ve kütüphaneler yazının bulunmasından itibaren bilgi ve belgeleri derleyen, düzenleyen ve kullanımına sunan kurumlardır. Toplumların ilerlemesinin bir nedeni de bilginin paylaşılmasıdır. Arşiv ve kütüphaneler söz konusu ilerlemeye en büyük katkıyı sunan kurumların başında gelmektedir. Hitit arşiv-kütüphanesi, Anadolu kültür mirasında ilk devlet arşivi-kütüphanesi

olma özelliği ile önemli bir yere sahiptir.

Arşiv-Kütüphane Dil ve Yazı Çeşitliliği

Hitit arşivlerinin medeniyet tarihinde önemli bir yere sahip olmasındaki nedenler arasında gelişmiş bir arşiv-kütüphane sistemine sahip olması ve tabletlerin dil ve yazı bakımında çeşitlilik göstermesi yer alır. 1919 yılında henüz Hitit araştırmalarının başında Emil Forrer, bölgede en az sekiz dilin varlığını belirlemiştir. Araştırmanın ilerleyen aşamalarında sekiz dile ek olarak Hititlere ait iki yazı türü de saptanmıştır. Tespit edilen diller Hititçe, Luvice, Palaca, Hattice, Hurrice, Akadça, Sümerce ve İndo-Ari dilleridir. Araştırmalarda yazı türü olarak da çivi yazısı ile hiyeroglif yazı çeşidine dair kalıntılar bulunmuştur (Beldan, 2021, s. 170). Tabletlerin dilinin sadece Hititçe değil, Luvice, Palaca, Hattice, Hurrice, Akadça, Sümerce ve İndo-Ari dillerinin de olması Hitit toplumunda çok dilin varlığını, diğer medeniyetler ile etkileşim halinde olduklarını göstermektedir. Hititler çivi yazısının yanında sembollerden oluşan farklı bir hiyeroglif yazısı da kullanmıştır. Çivi yazısı kadar çok kullanılmasa da hiyeroglif yazının kullanıldığı kazılar sonucunda belirlenmiştir.

Arşiv-Kütüphane Belgelerinin Konuları ve Kapsamı

Arşiv kurumlarının, devlet işleri ile ilgili her türlü belgenin korunduğu bir yer olarak tanımlanmasına karşın, Hitit arşivlerinde devlet işlerinin yer aldığı belgelerin yanı sıra farklı konularda geniş kapsamlı bir koleksiyonun varlığı belirlenmiştir. Koleksiyon içerisinde kral yıllıkları, siyasal antlaşmalar, siyasal mektuplaşmalar, hukuki belgeler, yönerge metinleri, dualar, mitolojik ve törenlere ait metinlerin yer aldığı tabletler mevcuttur (Karasu, 1997, s. 215-216). *“Hititler, M.Ö. 2000’li yıllarda Anadolu topraklarında ilk siyasi birliği kurmuşlar ve zamanla sınırlarını büyüterek büyük bir imparatorluk halini almışlardır. Hitit uygarlığından günümüze gelen çivi yazılı tablet arşivlerinde, kanunlar, kral yıllıkları, antlaşmalar, bağış belgeleri, dinsel metinler, kült envanterleri, mitolojik metinler, dualar, fal metinleri yer almaktadır. Bu metinlerin çoğu Hititçe olmakla beraber, Boğazköy’de ayrıca Hattice, Luvice, Palaca, Hurrice ve Akadça metinler de bulunmuştur. Bunların büyük bir kısmı ise iki dilde hazırlanmıştır. Ayrıca mühürler ve kaya anıtları üzerindeki hiyeroglif yazıtlar, korunamadıkları için günümüze ulaşamamış olan tahta tabletler, yazılı Hitit dönemi kültürünün zenginliğini oluşturmaktadır”* (Gerçek, 2014, s. 1).

Bulunan tabletlerin büyük bir kısmı mektuplardan oluşmaktadır. Bu mektuplar şunlardır;

- Büyük Kral’ın, yetkililere gönderdiği mektuplar,
- Yetkili kişilerin, Büyük Kral’a gönderdikleri mektuplar,
- Yetkili kişilerin birbirlerine göndermiş oldukları mektuplar.

Bu mektupların yanı sıra zarar görmeleri nedeniyle gönderenin, alıcısının ya da her ikisinin de belirlenemediği

mektuplara da ulaşılmıştır (Süel, 1995, s. 271-272). Kazılar sonucunda elde edilmiş mektuplar arasında en önemlilerinden biri olarak ‘Tawagalawa mektubu’ gösterilebilir. Bir kraldan başka bir krala yazılmış olması mektubu önemli kılmaktadır (Coşkun, 1996, s. 1).

Anadolu’nun merkezinde Hitit Devleti’ne ait binlerce tablet çıkarılmıştır. Tabletlerin içerik ve konu olarak zenginliği, kâtiplerin her belgeyi önemseyerek kayıt altına alarak sakladıklarını göstermektedir.

Arşiv-Kütüphane Belgelerinin Yapımında ve Yazımında Kullanılan Malzemeler

Anadolu’da güçlü bir imparatorluk kurmuş olan Hitit Devleti’ne ait kalıntılardan en önemlisi çivi yazılı tabletlerdir (Karasu, 1997, s. 215). 1900’lu yılların başında Hitit devletinin başkenti Hattuşa’da kazı çalışmalarına başlanmıştır. Kazılar sonucunda tabletler ortaya çıkarılmış ve incelenmiştir. İlk kazılarda 10.400 adet tablet ve tablet parçası bulunmuştur. Tabletlerin büyük çoğunluğunun Hititçe olmasından ötürü, çevirisi için ilk ve büyük girişime öncülük eden Çek bilgini Friedrich Hrozny olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında bu girişimi yaparak konu ile ilgilenen birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir (Özkaral, 2007, s. 11).

Kil Tabletler

Antik Çağ’larda yazının yazılacağı malzeme Mısır toplumunda papirüsken Anadolu’da ise kil olmuştur. Anadolu’nun alüvyonlu topraklar bakımından zengin olması kil kullanımının temel nedenidir. Ayrıca kilin kolay şekil alabilen formda olması ve üzerine yazının rahatça yazılabilmesi, tabletler için temel ham madde malzemesi olmasını sağlamıştır. Araştırmalar sonucunda ulaşılan 35.000 civarında tabletin büyük çoğunluğunun ana malzemesinin kil olduğu görülmüştür. Kil ıslakken şekil verilmiş, stylus olarak adlandırılan kalem ile üzerine bilgiler yazılmış ve tablet güneşte kurutularak arşiv-kütüphane koleksiyonuna eklenmiştir. Güneşte kurutulmayan tabletler sertleşmediği için dayanıksız formda olmaları ve nemin de etkisiyle zarar görmüşlerdir. Bu nedenle kâtipler tabletlerin dayanıklı olması için güneş altında kurutma işlemi ya da yüksek ısıdaki fırınlarda pişirme işlemini uygulamışlardır. Hitit arşiv-kütüphanesinde yer alan belgelerin günümüze kadar ulaşabilmesinde yangında açığa çıkan ısının kil tabletleri sertleştirerek dayanıklılıklarının artmasına neden olması gösterilebilir (Beldan, 2021, s. 221-222). Hitit tarihinin aydınlatılmasında birincil kaynak olan tabletlerin yapımında malzeme olarak daha çok kilin kullanıldığı kazılar sonucunda görülmüştür. Kilin diğer malzemelere göre daha çok tercih edilmesinin nedeni, kolaylıkla elde edilmesi ve maliyetinin olmamasıdır. Yapılan işlemler sayesinde çok sağlam olan tabletler uzun zaman boyunca tahrip olmadan günümüze kadar ulaşmıştır.

Tahta Tabletler

Hitit Devleti’nin kil tabletler üzerine çivi yazısı ile yazı yazdıkları bilinmektedir. Uygarlıkta kil tabletlerin yanında tahta tablet de kullanılmıştır. Hititlerde birçok tahta tablet kâtipleri de bulunmaktaydı. Tahta tabletler

M.Ö. 1200 yıllarında meydana gelen yangında yandıkları için günümüze kadar ulaşamamıştır (Bossert, 1952, s. 1). Yazılı metinlerden elde edilen bilgiler sonucunda tahta tabletlerin var olduğu öğrenilmiştir. Bununla birlikte arşivde kil tabletlere göre sayıca çok az yer alması ve günümüze kadar ulaşamamasından ötürü tahta tabletlerin varlığı belirsizliğe de neden olmuştur. Aslında malzeme olarak kolay ulaşılabilir olmasına karşın malzemenin yapısından dolayı günümüze kadar ulaşması mümkün olmamıştır. Başkent Hattuşa başta olmak üzere yerleşim yerlerindeki yangınlar tahta tabletlerin yanarak yok olmasına sebep olmuştur (Beldan, 2021, s. 226-228). Tablet yazımında ahşabın, malzeme olarak çok tercih edilmemesinden dolayı sarayda ahşap üzerine yazan kâtipler de bu nedenle yeğlenmemiştir. “*Ahşap tabletler üzerine yazan yazımcılar Hitit toplumundaki sınıflandırmalarda çok önemli bir konuma sahip olamamışlardır. Unvanlarına gelince, ‘baş tahta tablet yazarı’ olarak DUB. ŠAR. GIŠ şeklinde tanımlanmışlardır*” (Özkaral, 2007, s. 25). Anadolu’nun ilk uygarlıklarından olan Hititlere dair bilgiler arkeolojik kazılar sonucunda bulunan tabletlerin okunması ile öğrenilmektedir. Milattan önce varlığını sürdürmüş bir medeniyete dair belgelere günümüzde ulaşılabilmesi o dönemde oluşturulan belgelerin özellikleri ile de ilgilidir. Hititler yaşadıkları dönemde yazılı kayıt aracı olarak tahtadan yapılmış tabletleri de kullanmıştır. İklim koşullarına karşı dayanıksızlığı ve Hitit sarayında çıkan yangın sonucu tahta tabletler yok olmuş, günümüze ulaşamamıştır.

Balmumu Tabletler

“*Metinlerde balmumlarının yapımı için gereken malzemeler, balın yanında 10/1 oranında orpimentli toprak eklenmesi ve harmanlanmasıyla açıklanmıştır. Anadolu’nun mevcut coğrafi ve iklimsel koşullarının bal arıları için gereken tabiat ortamını sağlaması Hititleri, balmumu malzemesini sağlamada avantaj sağlamıştır. Öte yandan bu avantaj, dezavantaja da dönüşebilmektedir. Hitit uygarlığındaki yangınlar sonucunda yüksek ısı balmumunun erimesine neden olmuştur*” (Beldan, 2021, s. 230). Ham maddesine kolay erişim olanağı bulunmasına karşın, söz konusu dezavantajlarından dolayı balmumu tabletlerin kullanımı uzun sürmemiş ve yaygınlaşamamıştır.

Madeni Tabletler

Anadolu’nun özellikle bakır ve gümüş maden rezervi açısından zengin olması, tablet yapım malzemesi olarak Hititleri bu madenlere yöneltmiştir. Ancak dış etkenlerden dolayı günümüze çok az sayıda madeni tablet ulaşmıştır. Aslında diğer tablet yapım malzemeleri olan kil, tahta ve balmumuna göre madeni tabletler daha dayanıklıdır. Beldan (2021, s. 233)’a göre, dayanıklı olmasına karşın çok azının günümüze kadar ulaşmasındaki nedeni, bunların arkeolojik kazılar başlamadan önce insanlar tarafından bulunup eritilmesi olduğunu öne sürmektedir. Bir başka deyişle, madeni tabletlerin, maddi kazanç sağlamak için de yok edildikleri söylenebilir. Anadolu topraklarında maden rezervlerinin bulunması ve Hitit uygarlığında maden işlemeciliğinin yapılması, Hititlerin yazılı belgelerinde özel bir tablet türü olan madeni tabletlerin kullanılmasında gerekli koşulları

sağlamıştır. Hitit Devleti'nde önemli bazı metinler madeni tabletlere yazılarak saklanmıştır. Nitekim önemli belgeler arasında yer alan Kadeş Barış Antlaşması, gümüş bir tablete yazılmıştır.

Hitit Kâtipleri

Yazı, uygarlık tarihinin başlangıcıdır. Yazının icadından itibaren her alanda kullanılması, insanlığın gelişimini ve tarihin gidişatını etkilemiştir. Üretilen belgelerin yazıyla kaydedilmesi için toplumda yazı yazmayı bilen kişiler öne çıkmıştır. Bu nedenle bu işi yapan kâtipler, devlet adamları tarafından kıymet verilen, sarayda en prestijli devlet memurları arasında yer almıştır. Hititler hakkında yazılı olarak ulaşılabilen tüm tabletler kâtiplerin eseridir. Anayasal metinler, uluslararası antlaşmaları içeren metinler, fermanlar, yönetim ile ilgili karar metinleri, kararnameler, dini metinler, ritüeller, fal ve kehanetler, mitolojik metinler Hititli kâtipler tarafından yazıya geçirilerek kalıcı eserler haline getirilmiştir (Gökce Turgut, 2018, s. 40-41). Hitit arşiv-kütüphanesinde çalışan memurlar, başkâtip ya da kâtip tanımlaması ile aynı zamanda kütüphaneci görevini üstlenmişlerdir. Kâtiplik mesleği babadan oğula geçen, kâtiplik okullarında yetiştirilen saray ve toplum tarafından üst sınıf bir meslek sayılmıştır (Yıldız, 2003, s. 20). Arşiv ve kütüphaneyi oluşturan belgeleri anlamlı hale getiren Hitit kâtipleri, Hitit uygarlığında önemli bir konuma sahiptir. Kâtipler yazılı belgelerin oluşturulması, saklanması ve kullanılması aşamalarında aktif rol alarak bilginin düzenlenmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir.

Hitit arşivlerinde görevli kâtipler, tabletlerin oluşturulmasında, düzenlenmesinde, korunmasında, herhangi bir hasara karşı kopyalanmasında, kralın ihtiyaç duyduğu bir bilgi hakkında istenilen belgeyi bulma-okuma işlemine yardımcı olmada, bayram ve dini ritüellerin düzgün bir şekilde ilerleyişini sağlamak için teyit edilmesinde sorumluluklar üstlenmişlerdir (Beldan, 2021, s. 235-238). Hitit sarayında kralın gözde memurlarından olan kâtipler, dönemin en aydın kişileri arasında yer alırlardı. Bu görev için belli özelliklere sahip olmak gerekiyordu. Kullanılan yazı çeşitlerini bilmeleri, birçok yabancı dil becerisine sahip olmaları ve iyi bir eğitim görmeleri kâtiplik mesleğinin temel kıstaslarıydı. Bu özelliklere sahip kâtipler, devlet protokolünde önemli ve ayrıcalıklı bir konuma sahip kralın danışmanı statüsündeydiler.

Hitit uygarlığı çağına göre arşiv-kütüphane hizmet ve işlemlerini titiz ve özenli bir şekilde yürütmüştür. Tabletlerin günümüze ulaşmasında kâtiplerin büyük başarıları vardır. Tabletler içerisinde hasar görenleri kopyalayan kâtipler, bu uygulama sayesinde Hitit medeniyetinin hazinesini günümüze kadar ulaştırmışlardır. *“Toplumda önemli bir konuma sahip olan kâtipler kendi aralarında şan, şöhrret, unvan gibi başlık ve çeşitli nişan madalyaları da elde etmişlerdir. Başyazıcı, yazıcıların başı, kıdemli yazıcı gibi tanımlamalar örnek olarak gösterilebilir”* (Özkaral, 2007, s. 30). İlk Çağ'da yaşamış bir uygarlığın, kütüphanede görevli kişileri bilgin ve eğitilmiş kişiler arasından seçmiş olması, kütüphaneye büyük önem verdiğini göstermektedir (Yıldız, 1985, s. 396). Kâtiplerin hem saray içerisindeki hem de halk arasındaki statüleri yoğun bir şekilde hissedilmiştir. En önemli görevleri olan siyasi yazışmaları ve antlaşmaları kaleme almaları, Hitit diplomasisindeki ve saraydaki yerlerini göstermektedir.

Hitit uygarlığı büyük bir saray teşkilatından oluşuyordu. Sarayda kralın egemenliği altında memurlar bulunmaktaydı. Bu memurlar arasında en önemlilerinden biri başkâtipti. Başkâtibin sorumluluğunda olan birçok kâtip bulunurdu. Devlet işlerinde önemli görevlere sahip kâtiplerin Hitit Devleti'ne ait bu kadar çok bilgi ve belgenin bilim dünyasına kazandırılmasında büyük rolleri olmuştur.

SONUÇ

Hitit Devleti, M.Ö. 2000'li yıllarda Anadolu'ya yerleşmiş ve Anadolu'nun merkezinde, bugünkü Çorum ilinde büyük bir imparatorluk kurmuştur. Var oldukları dönem boyunca güçlü diplomatik ilişkiler kurmuş, kral uluslararası ilişkilerde aktif rol oynamıştır. Hitit krallarının başlıca görevleri arasında başrahiplik, başkomutanlık ve başyargıçlık bulunuyordu. Hitit kraliçesi de kralın yanında dış politikada söz hakkına sahipti. Kraliçe Mezopotamya devletlerinde olduğu gibi arka planda kalmamıştır. Din olgusu her dönem toplumlarda var olmuştur. Antik Çağ toplumlarında insanlar doğada gerçekleşen her türlü olaya bir anlam yüklemişlerdir. Bu da doğada gördükleri her şeyi tanrılaştırmalarına neden olmuştur. Çok tanrılı inançlar bu şekilde ortaya çıkmıştır. Hititler de diğer Antik Çağ toplumlarında görülen çok tanrılı inanca sahiplerdi. Çok tanrılı dine inanan Hititler başlarına gelen her türlü kötü olayı ve hastalıkları tanrılarına bağlamışlardır. Hastalıkların tedavisinde, buldukları coğrafyanın bitkilerinden karışımlar yaparak farklı tedavi yöntemleri uygulamışlardır. Tedavi eden kişi bu işi büyücülerle birlikte yürütmüştür. Hititlerde en eski Hint-Avrupa dili olan Hititçe'nin yanı sıra farklı diller de kullanılmıştır. Hititlerde sadece dil değil yazı çeşidi bakımından da çeşitlilik görülmektedir. Diplomatik ilişkilerde Akadça çivi yazısı kullanılırken, kayalardaki kabartmalarda hiyeroglif resim yazısı kullanılmıştır. Hitit İmparatorluğu'na ait her konuda bu kadar ayrıntılı bilgiye ulaşılması imparatorluğun kurmuş olduğu saray arşiv-kütüphanesinden elde edilen kaynaklar sayesinde. Anadolu birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıklar arasında Hitit Devleti, Anadolu'nun bugüne kadar bilinen ilk arşiv-kütüphane kurumuna sahip olma özelliğini taşır.

Yazının icadıyla birlikte toplumlarda yazılı belgeler oluşmaya başlamıştır. Zamanla bu belgelerin miktarı artınca belgelerin korunacağı ve gereksinim duyulduğunda kullanılabilceği mekânlar oluşturma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Arşiv-kütüphane kurumları da bu ihtiyacın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Toplumların belleği olma görevini üstlenen arşiv-kütüphaneler belgelerin toplandığı, düzenlendiği ve erişimin sağlandığı kurumlar olarak görevlerini her dönem yerine getirmişlerdir. Önemi her zaman artırarak sürdüren arşiv-kütüphane kurumunun Anadolu kültür tarihinde en eski örneğine Hitit döneminde rastlanılmaktadır. Hitit uygarlığına dair arkeolojik kazılara 1906 yılında başlanarak yapılan araştırmalarda toplu halde bulunan çivi yazılı tabletler arşiv-kütüphane odalarının varlığına işaret etmektedir. Kazılarda belli bir düzende yaklaşık 30-35 bin çivi yazılı tabletin bulunması burada büyük bir arşiv-kütüphane yapısını ortaya çıkarmıştır. Buradan çıkarılan tabletler tercüme edilerek Hitit uygarlığının dünya tarihinde yeri ve önemi anlaşılmıştır. Arşiv-kütüphanede yer alan tabletlerin konu dağılımı o kadar geniştir ki, bu tabletlerin tercüme edilmesi ile Hititler hakkında zengin bir bilgiye

ulaşmıştır. Resmi yazışmalar, antlaşmalar, kanunlar, kral yıllıkları, siyasi mektuplar ve daha birçok çivi yazılı tablet toplu olarak günümüze ulaşmıştır. Binlerce tabletin günümüze kadar ulaşması büyük ölçüde buralarda görev yapan kâtiplerin çalışmaları ile mümkün olmuştur. Bu kişiler iyi eğitim almış, birçok yabancı dil bilgisine vakıf sarayda statü sahibi memurlardır. Kâtiplik mesleği babadan oğula geçerek varlığını sürdürmüştür. En baş kütüphaneci başkâtip ünvanına sahipti. Büyük bir devlet kurmuş olan Hititler hakkında günümüzde bu kadar fazla bilgiye sahip olunmasında, arşiv-kütüphane sistemini Antik Çağ'da zamanın koşullarına göre kusursuz bir uygulama ile tabletleri yazan, koruyan ve saklayan kâtipler ile arşiv-kütüphane kurumu çok önemli bir etkiye sahiptir.

Hititlere dair elde edilen tüm bilgiler arkeolojik kazılar sonucunda keşfedilen kraliyet arşiv-kütüphane kurumundan çıkarılan tabletler sayesinde olmuştur. Tabletlerin hazırlandığı, düzenlendiği ve korunduğu kütüphane kurumunun ve burada görev yapan kâtiplerin, milattan önce kurulmuş bir uygarlığın aydınlatılmasında üstlendikleri vazife araştırmanın geneline yayılmıştır. Uygarlık hakkında ulaşılan her türlü bilgi bu kurumun varlığı neticesinde geriye kalan belgelerin toplu halde keşfi ve çevirisi ile elde edilmiştir. İnsanlık tarihi ve bilim açısından arşiv-kütüphane kurumunun önemi burada kendini göstermiştir. Hitit arşiv-kütüphanesi, Anadolu kültürel mirasında bilgi merkezi bağlamında ilk olma özelliği ile medeniyet tarihinde önemli bir yere sahiptir. Araştırmada kuruma özverili bir şekilde katkıda bulunan kâtiplere de yer verilerek, milattan önce yaşamış bir uygarlığın kütüphanecilere verdiği öneme, statüye ve görevlerine değinilmiştir. Anadolu'da ilk kütüphane ve kütüphanecilik faaliyetleri de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kurum, yazının icadı ile zamanla artan belgelerin derlenip korunması ile bir ihtiyaç sonucu ortaya çıkarak ve her dönem önemini arttırarak günümüze kadar var olmuştur. Birçok kurum zamanla önemini yitirip kapatılırken arşiv-kütüphaneler İlk Çağ'lardan günümüze kadar varlığını ve önemini koruyan nadir kurumlardan olmuştur.

KAYNAKÇA

- Alıkılıç, D. (2010). Anadolu'da bulunan ilk arşiv belgeleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (6), 73-77. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsed/issue/2568/33080>
- Alkan, N. (2015). Anadolu'nun ilk kütüphaneleri. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, 13-34. Erişim adresi: <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ALKAN-Nazl%C4%B1-ANADOLU%E2%80%99NUN-%C4%B0LK-K%C3%9CT%C3%9CPHANELER%C4%B0.pdf>
- Aşuroğlu, T. (2015). *Hitit çiviyazısı işaretlerinin bilgisayar desteği ile okunması ve veri madenciliği uygulama örnekleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ateş, A. (2018). *Eski Yakındoğu arşivleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Beldan, Ş. (2021). *Hitit çivi yazılı arşivleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bittel, K. (1976). The Great Temple of Hattusha-Boğazköy. *American Journal of Archaeology*, 80(1), 66-73.
- Bossert, T. H. (1952). Hititlerde yazı malzemesi ve yazı aletleri. *Bellekten*, XVI(61), 1-8.
- Çakın, İ. (1986). Kütüphanenin toplumsal konumu ve işlevleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 35(1), 8-16.
- Casson, L. (2001). *Libraries in the ancient world*. New Haven: Yale University Press.
- Coşkun, Y. (1996). Bir Hitit kralı ve mektubu. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 2, 1-10.
https://doi.org/10.1501/archv_0000000035
- Duran, Y. (2010). *Boğazköy-Maşat Höyük-Ortaköy çiviyazılı belgelerine göre tarihi coğrafya araştırmaları*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gerçek, S. (2014). *Hitit Devleti'nin Batı Anadolu ile siyasi ilişkilerinde mektupların önemi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Gökce Turgut, F. (2018). *Hitit diplomasisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Güngör, Y. (2014). *İlk çağ Anadolu medeniyetleri: M.Ö. 2000 M.Ö. 600 yılları arası tarihi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Hoffner, H. A. (2010). Hititler Anadolu'sunda yasal ve sosyal kurumlar. *Tarih Okulu Dergisi*, VI, 223-244.
Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usakjhs/issue/13545/164045>
- Jones, M. A. (2017). Searching for Tarhuntassa: using GIS spatial analysis and diverse data-sets to investigate a question of historical geography in Hittite Southern Anatolia. [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Birmingham.
- Karasu, C. (1997). Hattuša-Boğazköy arşiv-kitaplık sistemleri üzerine bazı yorumlar. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 3, 215-238. https://doi.org/10.1501/archv_0000000061
- Keseroğlu, H. S. ve Demir, G. (2016). Antikçağda bilim ve kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(3), 365-397.
Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48653/618587>
- Koç, İ. (Ed.). (2006). *Hititler*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Koç, O. (2021). Hitit kütüphane ve arşivleri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 9(23), 237-254.
<https://doi.org/10.31126/akrajournal.769108>
- Memiş, E. (2007). *Eskiçağ Türkiye tarihi: en eski devirlerden Pers istilâsına kadar*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Narçın, A. (2013). *Hitit: Anadolu rüzgarı*. İstanbul: Siyah Beyaz Kitap.
- Otten, H. (1961). Eski şarkta kütüphaneler. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 19(3-4), 201-211. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2152745>
- Özkaral, T. C. (2007). *Hitit dünyasında katipler ve eğitime katkıları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şahinbaş Erginöz, G. (2022). Hitit dönemi Anadolu’unda tıbbî faaliyetler. *Anadolu Tıbbi Dergisi*, 1(1), 33-43. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadolutibbi/issue/73485/1208058>
- Sevinç, F. (2008). Hititlerin Anadolu’da kurdukları ekonomik ve sosyal sistem. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 11-32. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11421/136439>
- Süel, A. (1995). Ortaköy’ün Hitit Çağındaki adı. *Bellekten*, 59(225), 271-284. <https://doi.org/10.37879/bellekten.1995.271>
- Taşkın, Z. (2011). İlkçağ uygarlıklarında kitap ve kütüphane: Efes Celsus Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(1), 86-96.
- Uslu Azarak, L. (2024). Hitit tabletleri ışığında Hititlerin etkileşimde bulunduğu eski Anadolu dilleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 1000-1015. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1439802>
- Yiğit, T. (2005). Hitit çivi yazısının ilk ortaya çıkışı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 79-86. https://doi.org/10.1501/tarar_0000000206
- Yiğit, T. (2006). Urşu Kuşatması Metni’nin yeniden değerlendirilmesi. *Anadolu*, 31, 43-55. https://doi.org/10.1501/andl_0000000344
- Yıldız, N. (1985). *Eskiçağ kütüphaneleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, N. (2003). *Kalıntılar ve edebi kaynaklar ışığında antikçağ kütüphaneleri: mimariler, iç düzenleri, çalışma sistemleri, kitapların yazımı ve çoğaltılması*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yılmaz, B. (2008). İlkçağ Anadolu uygarlıklarında sosyo-ekonomik ve kültürel yapı bağlamında kütüphane/arşiv kurumu. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(3), 351-376. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/tk/article/view/527>